

Вистава п'єси І. Микитенка „Диктатура”, здійснена Г. Юрою в 1929 р., пройшла на сцені франківців понад триста разів, користуючись великим успіхом у глядачів. Вона була етапною в творчості театру, бо велику ідейну навантаженість та яскравість персонажів режисер висловив не в побутовому плані, а в узагальнено-драматичних епізодах, у збірних типах-характерах.

У 20-ті рр. в театрі була широко представлена драматургія Лесі Українки. Починаючи з 1922 р., „Лісова пісня” багато років не сходила зі сцени, її кілька разів капітально поновлювали як у Харкові, так і в Києві. Вистава користувалась у глядача великим успіхом, про що свідчать численні рецензії. Визначним явищем у репертуарі франківців була також вистава „Камінний господар” (1925).

Отже, можна зробити висновок, що у театрі ім. І.Франка в 20-ті рр. ХХ ст. відбувся надзвичайно плідний процес взаємодії традицій та новаторських пошуків. Під творчим керівництвом Г.Юри франківці стали справді народним театром, мистецтво якого користувалося незмінним успіхом у глядачів. Взаємовплив художніх принципів реалістичного „театру корифеїв” та вимоги нової доби дістав подальше сценічне вираження на сцені франківців, і ці творчі досягнення мають стати предметом додаткового дослідження.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Мистецтво франківців. - К., 1970. - С.33; 2. Там само. - С.37; 3. ХХ років театру ім. І.Франка. - К., 1940. - С.11; 4. Драматичний театр ім. І.Франка. ХХ років театру ім. І.Франка. - Х., Б.р. - С.22; 5. Центральний Державний історичний архів у м. Києві. - Ф.292. - Оп.1. - Спр.29. - Арк 3; 6. Юра Г.П., Бобошко Ю.М. Український драматичний театр. Нариси історії: В 2т. - К., 1967. - Т.1. - С.62; 7. Юра Г. Моє життя- К., 1977. - С.60; 8. Юра Г. Життя і сцена. - К., 1965. - С.39; 9. Юра Г. Моє життя. - С. 71.

О.П.Рабенчук

РОБСЕЛІНСПЕКЦІЯ УСРР ЯК ЗАСІБ ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ У 1920-ті – І ПОЛОВИНІ 1930-х РР.

Здобуття Україною незалежності актуалізувало безліч проблем, серед яких особливо виділяються питання відродження української культури. У цьому ракурсі великого значення набувають дослідження, присвячені історичному досвіду минулого, зокрема діяльності компартійно-державного контрольного органу Центральної контрольної комісії – Наркомату Робсельінспекції УСРР (ЦКК – НК РСІ УСРР) як інструменту політики партії більшовиків у сфері культури у 20-ті – 30-ті рр. ХХ ст. Саме Робсельінспекція УСРР мала сприяти більшовикам у розбудові нового соціалістичного механізму та стежити за практичним втіленням у життя керівних вказівок компартії, в тому числі й у такій галузі культурного будівництва як початкова освіта.

На сучасному етапі в українській історіографії проблема впливу ЦКК – НК РСІ УСРР на розвиток початкової освіти майже не розроблена. Серед істориків радянської доби до вивчення цієї проблеми звертався М.Ф.Карпенко у монографії “Органи народного контролю УРСР в боротьбі за здійснення ленінського плану побудови соціалізму (1920–1934 рр.)”.¹ Дана розвідка ґрунтується на матеріалах фонду НК РСІ УСРР (Ф.539), які зосереджені у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України; матеріалах центральних українських газет – “Комуніст” та “Вісті ВУЦВК”; матеріалах офіційного друкованого видання Наркомату Робсельінспекції УСРР журналу “Під контроль мас”.

Завданням даної розвідки є розкриття ролі органів компартійно-державного контролю у становленні та розвитку початкової освіти в УСРР у 1920-ті – І пол. 1930-х рр.

За задумом більшовиків, радянські освітні органи були покликані займатись вихованням дітей з послідовним розвитком у них “колективних інстинктів, звичок та свідомості”, і “вся виховна робота мусила носити яскраво виражений класовий характер, незамаскований ніякими загальними фразами та положеннями”.² Однак, як зауважувала

Робсельінспекція УСРР у 1920 р., це завдання не виконувалось, а освітній апарат “був далеким від революційної боротьби пролетаріату”. Тож, беручи до уваги важливість для влади цієї справи, на Наркомат РСІ УСРР покладался обов’язок ґрунтовно вивчати діяльність НКО УСРР і відділів народівити на місцях, з’ясовувати причини недоліків, сприяти їх усуненню, а також стежити, щоб вони працювали централізовано й відповідно встановлених компартією планів.

З моменту свого утворення Наркомат освіти УСРР постійно займався педагогічними пошуками, змінював напрямки й організаційні форми роботи та висунув схему, відповідно до якої акцент із загальноосвітньої трудової школи мав перейти на професійно-технічні заклади.³ Але часто теоретичні розробки НКО УСРР так і залишались нереалізованими, оскільки він був відірваним від реальних обставин, що складались на той час у республіці, і дуже неефективно функціонував, а його апарат мав риси недисциплінованості, паралелізму й тяганини. У регіонах підвідділи діяли мляво, контакти з ними підтримувались формально, педкадри майже не готувались, профтехшколи не створювались, а освітня справа не доходила до села. Тому з 1921 року Наркомос УСРР почав реорганізовуватись і на I-е півріччя 1921 р. складався з Адміністративного управління, Головпрофосу, Головополітосвіти, Центральної Ради по соціальному вихованню, Всевидаву, Центрального управління постачання й секції Національних меншин. Усі “ґлавки” працювали цілком самостійно.³ До 1923 р. сформувалась і система освіти в Україні, охоплюючи дітей віком від 4 до 8 років соціальним вихованням (дитбуди, дитсадки), від 8 до 15 років – соцвихом і освітою в дитячих будинках і семирічними трудовими школами, у 15 років підлітки вступали до професійних шкіл з дворічним терміном навчання (для дітей 14 років, що працювали на виробництві, організовувались 4–річні школи ФЗУ, а для підлітків-наймитів – школи батрацької молоді), і з 17 років молодь здобувала освіту в технікумах, вечірніх робітничих технікумах і ВНЗ.² Вивченням того, в якому стані знаходились ці заклади і яким чином органи освіти виконували свої обов’язки, Робсельінспекція УСРР займалась, зокрема, у кінці 1923 – на початку 1924 рр.⁴

У 1925 р. найбільше перешкод на шляху поширення освітньої мережі, як констатували органи контролю, існувало у сільській місцевості. Школа соцвиху мала бути тут “основним фактором культурного розвитку” й запроваджувати “радянські ідеї в гущу села”, але втілити у життя ці вимоги протягом довгого часу більшовикам не вдавалось. Щоб хоч якось налагодити навчальний процес на селі, влада почала створювати одно-, дво-, три- і так далі -річки, однак охопити зростаючу з року в рік кількість учнів вони не могли, оскільки шкільна мережа не лише не збільшувалась, а подекуди навіть зменшувалась.⁵ У 1925 р. скорочення сільських шкіл порівняно з 1924 р. припадало, головним чином, на п’ятирічки (за рік майже вдвічі). Хоча помічалось зростання 4-річок, воно все ж ішло за рахунок 3-річних шкіл, яких у 1925 р. стало 6335 (у 1924 р. – 7425). Разом із цим число освітніх закладів зменшувалось і серед семирічок: у місті вони складали 52,2%, на селі 4,8%, дітей у місті по 7-річках було 76,4%, на селі – 19,1%. Наведені факти свідчили про те, що сільські діти навчались в основному в школах I-го концентру, що співпадало з даними ЦСУ: в той час як I-й концентр відвідувало 1243905 учнів, то II-й – 31282. Основна маса дітей припадала на перші 3 групи (39,4%) і в силу переходу в старші – скорочувалась, так що в 6-7 групах перебувало лише 1,9% всієї кількості учнів у закладах соціального виховання. Тому, незважаючи на деяке посилення уваги до освітньої справи, існуюча мережа шкіл, як і раніше, не могла задовольнити усіх бажаючих здобувати початкову освіту, то ж і у 1925 р. довелося відмовити в прийомі 164000 дітей незаможницького й середняцького селянства, що становило 20,1% учнів, зарахованих до шкіл.⁵ Для того, щоб дозволити навчатись дітям, позбавлених можливості відвідувати шкільні заклади внаслідок їх перевантаження, президія ЦКК КП(б)У влітку 1925 р. запропонувала Наркомату освіти УСРР видати постанову про допустимість відкриття за клопотанням груп приватних осіб установ соціального виховання (дитсадки і трудові школи), а також профшкіл різного типу поза державним і місцевим бюджетом. Такі заклади мали обов’язково приймати для безкоштовного навчання дітей

.....
пролетарського походження та найбіднішого селянства, але в певній кількості, встановленій у кожному окремому випадку НКО УСРР за домовленістю з власниками.⁶

Поряд із проблемою розширення шкільної мережі залишалось невирішеним питання й учительських кадрів для села. З 1.01.1924 р. по 1.01.1925 р. їх число з 27439 зросло лише до 27711 осіб і пересічно по Україні на одного учителя припадало 47 учнів (46,7), а подекуди – 70, 90, 100 і навіть 150.⁵ При цьому масове учительство дуже погано забезпечувалось матеріально й постійно зазнавало утисків. Районні адміністрації “перевіряли” школи, нічого не розуміючи в педпроцесі, та звільняли й переводили учителів “за власним бажанням” без згоди народів навіть протягом навчального року.⁷ І ні округи, ні губернія, ні центр “ніякої сили у районі” не мали, то ж місцеві керівники “робили, що хотіли”. Щоб не втратити посаду й не бути перекинутими в інші школи, більшість викладачів мусила пристосовуватись. Особливо за таких обставин потерпали молоді вчительки, які ставали “об’єктом полювання сільського начальства” і, “щоб залишитись на роботі, перетворювались на наложниць”. Тих же, хто наважувався викривати місцеву владу, одразу звинувачували у контрреволюції, “пришиваючи” їм різноманітні ярлики (“непрацездатна”, “гнила інтелігенція” тощо). Намагаючись запобігти подібним явищам, ЦКК КП(б)У зверталася до ЦК компартії з пропозицією видання об’їзника по партлінії щодо припинення безпідставних утисків вчителів-українців за звинуваченням у “петлюрівщині” й заборонити райвиконкомам переводити їх на інше місце роботи, надавши це право лише окрінспектурам народів.

Сільськогосподарські школи також періодично перевірялись Робсельінспекцією УСРР на предмет обслуговування селянських мас.⁸ За матеріалами своїх обстежень у червні 1925 р. президія ЦКК КП(б)У прийняла спеціальну постанову про сільськогосподарську освіту, відповідно до якої Наркомату освіти УСРР давалась вказівка посилити увагу до більш широкого забезпечення сільської молоді с/г школами, вжити заходів щодо закріплення їх мережі та провести спеціалізацію з інтенсивних культур. Оскільки розгортання цих закладів і розвиток с/г освіти вимагали такої кількості спеціалістів із сільського господарства, якої не могли надати ВНЗ, НКО УСРР радило зміцнити як навчальну, так і господарську міць тих сільськогосподарських шкіл, що вже існували. Необхідно було також ліквідувати с/г та технічну неграмотність дорослого сільського населення, тому НКО УСРР мав з початку навчального року розпочати організацію зимових селянських шкіл, а Раднарком УСРР виділити на цю справу кошти.⁹

Важливе значення для розвитку початкової освіти в Україні мала директива ВУЦВК та РНК УСРР від 5 серпня 1925 р. про заходи щодо переведення обов’язкового навчання в трудових школах соцвиху, починаючи з 1925/1926 н.р., дітей 8 років. Уже в перший рік виконання цього закону кількість учнів у школах, порівняно з 1924/1925 н.р., зросла з 1795193 до 2093 тис., а шкільна мережа з 15555 до 17632.¹⁰ Тривалість навчального року встановлювалась тепер однаковою і для міста, і для села: 244 дні з 1 вересня по 5 червня з двома перервами по одному тижневі, хоча у селян всерівно зберігалась тенденція віддавати своїх дітей до школи пізно восени й забирати рано навесні.¹⁰ Але якість організації освітнього процесу в багатьох школах залишалась на дуже низькому рівні, про що періодично інформував НК РСІ УСРР вищі органи радянської влади. Так, наприклад, у березні 1926 р. в Артемівській окрузі повністю були відсутні наочні посібники (плакати, діаграми), не мали приладдя фізичні кабінети та хімічні лабораторії, приміщення під плановані до відкриття школи у 1926/1927 н.р., не будувались, а ремонт наявних відбувався несвоєчасно й затягувався, не вистачало підручників¹¹ (до наступного навчального року Держвидав мав надрукувати їх 4,5 млн. примірників¹²). Незадовільно складалося становище із загальнообов’язковою освітою і в II половині 1928 р., оскільки в основному весь тягар щодо її організації падав на місцевий бюджет, а всі інші джерела брали лише незначну участь у фінансуванні шкільної розбудови. До того ж у низці округ асигнування на загальне навчання в бюджеті народів досягало крайньої межі, і розрив між потребами та планом постійно збільшувався (реальний дефіцит з урахуванням будівництва шкіл на 1928/1929 рр. в мінімальних сумах становив 15 млн. крб., на 1929/1930 рр. – 30 млн. крб.).¹³

Крім фінансових труднощів, освітня справа гальмувалась і через нераціональне функціонування Наркомату освіти УСРР та його установ.¹⁴ Щоб перетворитися відповідно до завдань компартії на “справжній штаб культурної революції”, НКО УСРР мав висунути на перше місце у своїй діяльності ті керівні ідеологічні й методологічні центри, котрі координували б масове комуністичне виховання та освіту. Але, будучи розділеним на окремі замкнені управи, Наркомос УСРР не міг ефективно працювати, тому в 1930 р., відповідно до проекту Робсельінспекції УСРР, його структура була вдосконалена й реорганізована.¹⁵ Однак, не зважаючи на це, а також на рішення XVI з’їзду ВКП(б) стосовно активізації загальнообов’язкової освіти, 1930/1931 н.р. почався з “проривів”, оскільки знову вся робота в центрі та районах здійснювалась здебільшого застарілими апаратними методами. Зокрема, на Київщині, як зауважувала окр.КК-РСІ, особливих успіхів у запровадженні загального навчання не спостерігалось.¹⁶ Наросвіта незадовільно провела реєстрацію дітей шкільного віку, до районів замість 176 вчителів поїхало лише 6-7, ДВУ не виконав своєчасно заявку на підручники, причому на його складах знайшли 29 тис. не розісланих і 50 тис. зіпсованих підручників.¹⁷ У постанові президії ЦКК КП(б)У і колегії НК РСІ УСРР за листопад 1930 р., котра торкалась даної проблеми, відзначалось, що НК торгівлі в регіонах не поліпшував матеріальний стан учительства; майже всі органи НК праці та НКО УСРР виявили бездіяльність у боротьбі з “літунством” педагогічних кадрів при гострій нестачі їх для низових шкіл; ВРНГ УСРР не контролювала забезпечення школярів – дітей робітників і бідноти, взуттям та одягом; Держвидав УСРР не перебудував видавничих планів щодо збільшення випуску шкільних підручників, а науково-методичний сектор НКО УСРР проявив безпорадність і не боровся з нехлюйським ставленням редакторів, рецензентів, авторів підручників до своїх обов’язків, внаслідок чого рукописи місяцями лежали на перегляді в окремих працівників апарату та в авторських групах, зовсім не передавались на громадську критику, наспіх здавались до друку й так само наспіх друкувались “без належної уваги до ідеологічного та педагогічного змісту”.¹⁸ Це призвело до того, що підручники для 1930/1931 н.р. заборонили використовувати у наступному навчальному році, хоча на складах зберігалась їх велика кількість.¹⁹ То ж перед усіма відповідальними установами ЦКК-НК РСІ УСРР висунув вимогу негайно ліквідувати існуючі хиби¹⁹, а органам КК-РСІ на місцях, котрі також байдуже ставились до реалізації декрету уряду про загальну обов’язкову освіту, хоча вони мусили постійно стежити за його виконанням, давалась вказівка посилити свою участь у цій справі.²⁰

Чергові зміни в організації освітнього процесу в УСРР розпочалися після ухвали ЦК ВКП(б) від 5 вересня 1931 р. про початкову та середню школу. Різноманітність форм навчання сходила нанівець, і з 1932/1933 н.р. запроваджувалась єдина структура загальноосвітньої школи: початкова (I-IV класи), неповна середня (I-VII класи) і середня (I-X класи). З метою піднесення радянської школи “на рівень гігантських вимог 2-ї п’ятирічки – п’ятирічки побудування безкласового соціалістичного суспільства” ЦК ВКП(б) 25 серпня 1932 р. оприлюднив декрет про навчальні програми та режим у початковій і середній школі.²¹ Зміна старих програм була вкрай необхідна, оскільки перевантаження їх навчальним матеріалом вело до його поверхового засвоєння, до того ж програми з різних предметів погано пов’язувались між собою (приміром, вивчення фізики не забезпечувалось математичними знаннями).

Основною формою організації навчальної роботи ставало тепер заняття з групою учнів сталого складу за суворо визначеним розкладом уроків, систематичним індивідуальним обліком знань і підтримкою належної дисципліни.²² Але хоча з початком 1932/1933 н.р. дітей 8-10 років охопили школою на 98%, виконання плану добудови шкільних приміщень при цьому сягало лише 50%, вкрай неякісними залишалось устаткування майстерень та робітничих кімнат з низьким рівнем організації праці учнів.²³ Наприклад у Харкові та його приміській смузі недостатня кількість шкіл, які в 1931 р. відвідувало 78717 дітей, а в 1932 р. – 104590, призвела до відновлення занять у три зміни.²⁴ Поставала проблема і з розподілом педкадрів, оскільки в одних районах учителів з вищою

освітою було багато, тоді як в інших – мало, що пояснювалось влиттям до лав учительства молодих педагогів без достатнього рівня підготовки.²⁵

Зривався навчальний процес і через нестачу підручників, яких до початку 1932/1933 н.р. надрукували тільки 40%.²⁶ У цей час компартія знищувала так звані “праві” та “лівацькі” теорії в педагогіці, то ж у нових програмах і текстах підручників постійно “виявлялось” чимало ідеологічних “помилко”, які затримували їх випуск на невизначений термін.²¹ Але навіть та кількість, що все ж виходила друком, часто так і не потрапляла до рук школярів, оскільки постачання її не забезпечувалось ні по лінії наросвіт, що невчасно замовляли підручники²⁷, ні лінією торгівельної мережі. Не робили цього і профспілки залізничників, на які покладался обов’язок найшвидшими темпами доставляти підручники до шкіл.²⁸ Існуючий стан речей зумовлювався також і тим, що в Україні йшла безжальна заготівельна господарська кампанія, і освітня справа, природно, відсувалася на другий план.

Враховуючи масу труднощів із настанням чергового навчального року, Раднарком УСРР 20 вересня 1933 р. прийняв постанову про організацію 1933/1934 н.р. політехнічної школи й доручив Робсельінспекції УСРР покласти її в основу свого контролю початкової освіти.²⁹ Здійснюючи його, органи ЦК-РСІ вимагали від наросвіти на місцях перш за все налагоджувати оперативно-конкретне і диференційоване керівництво школами, обов’язково залучаючи до участі у ньому партійно-комсомольські кола, та ретельно перевіряти фонди дитячих книгозбірень з метою вилучення з них “шкідливої” літератури.³⁰

Відтак, контролюючи розвиток початкової освіти в Україні, Робсельінспекція УСРР ґрунтовно вивчала та вдосконалювала діяльність Наркомату освіти УСРР і його відділів у регіонах, з’ясувала причини недоліків роботи освітніх закладів і сприяла їх усуненню, а також стежила, щоб вони працювали централізовано та відповідно встановлених компартією планів. Впливаючи таким чином на розвиток освіти в республіці, Робсельінспекція УСРР допомагала більшовицькій владі готувати підґрунтя, на якому, завдяки наполегливій ідеологічній пропаганді, мали зростати міць і потенціал соціалістичної держави.

Подальшого вивчення потребують такі аспекти діяльності Робсельінспекції УСРР як : контроль за ходом підготовки спеціалістів у ВНЗ, перевірка ідеологічної придатності педагогічних кадрів компартійному режимові, участь органів контролю у процесі “чисток” міфічних націоналістичних елементів. Дослідження даних проблем дасть можливість більш детально проаналізувати вплив ЦКК-НК РСІ УСРР на розвиток української культури у 20 – 30-ті рр. ХХ ст.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Карпенко М.Ф. Органи народного контролю УРСР в боротьбі за здійснення ленінського плану побудови соціалізму (1920–1934 рр.). – Дніпропетровськ, 1972. – 325 с.; 2. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф.539. – Оп.1. – Спр.998. – Арк.306-311; 3. Там само. – Спр.993. – Арк.25-26; 4. Там само. – Спр.745. – Арк.316-318; 5. Пилипенко О. Школа на селі // Вісті ВУЦВК. – 1925. – 21 жовтня; 6. В президиуме ЦКК. О частных школах // Коммунист. – 1925. – 28 июня; 7. ЦДАВО України. – Ф.539. – Оп.3. – Спр.1440. – Арк.19; 8. Там само. – Оп.2. – Спр.1071. – Арк.119-121; Там само. – Оп.4. – Спр.1101. – Арк.11; 9. Постановление Президиума ЦКК о сельскохозяйственном образовании // Коммунист. – 1925. – 24 июня; 10. ЦДАВО України. – Ф.539. – Оп.4. – Спр.1402. – Арк.60-62; 11. Там само. – Спр.1118. – Арк.38; 12. Постачання шкіл соцвиху підручниками // Вісті ВУЦВК. – 1926. – 4 березня; 13. ЦДАВО України. – Ф.539. – Оп.7. – Спр.1190. – Арк.120-124; 14. Радченко Я. РСІ і держпарат // Вісті ВУЦВК. – 1926. – 14 грудня; Обслід НК РСІ стану номенклатури посад // Комунист. – 1928. – 27 вересня; 15. Хінчіна. НКОс повинен перетворитися на справжній штаб культурної революції // Комунист. – 1930. – 12 травня; 16. К-н. І Київ відстає // Вісті. – 1930. – 5 грудня; 17. ЦДАВО України. – Ф.539. – Оп.8. – Спр.1155а. – Арк.2-4; 18. Постанова об’єднаного засідання президії ЦКК КП(б)У і колегії НК РСІ УСРР // Вісті. – 1930. – 25 листопада; 19. ЦДАВО України. – Ф.539. – Оп.9. – Спр.1422. – Арк.142; 20. Єфімов В. Місцеві КК-РСІ в боротьбі за обов’язкове початкове навчання та політехнізацію шкіл // Під контроль мас. – 1931. – №10; 21. Хвиля А. За ленінську політехнічну школу // Комунист. – 1932. – 5 вересня; 22. Постанова ЦК ВКП(б) від 25 серпня 1932 р. // Комунист. – 1932. – 28 серпня; 23. Карпенко О. Рік боротьби за політехнічну школу // Комунист. – 1932. – 8 вересня; 24. Знову у третій зміні // Комунист. – 1932. – 8 вересня; 25. Барун Р. Зміцнити провід школою // Комунист. – 1932. – 10 вересня; 26. Постанова ЦК КП(б)У про початкову та середню школу // Комунист. – 1932.

.....
– 17 вересня; 27. Зривники навчання // Комуніст. – 1932. – 25 серпня; 28. Забезпечити нормальну роботу шкіл // Комуніст. – 1932. – 14 вересня; 29. ЦДАВО України. – Ф.539. – Оп.11. – Спр.1046. – Арк.166; 30. Державний архів м. Києва. – Ф.Р.323. – Оп.1.– Спр.709.– Арк.1-2.

В.Г.Шарпаний

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ 1920-30-Х РОКІВ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Соціальний аспект суспільно-політичної історії України 20-30-х рр. ХХ ст. радянська історична наука висвітлювала в контексті більшовицької теорії класової боротьби, а починаючи з 70-х рр., відповідно концепції про формування нової історичної спільності людей - радянського народу. З'явилася колосальна література (філософська, соціологічна, культурологічна, історична) з історії класів і соціальних груп, становлення соціалістичного способу життя, автори якої намагалися показати закономірності усунення соціально-класових відмінностей при соціалізмі, тому вигадували утопічні соціуми, маскуючи їх у вигляді соціологічних абстракцій.¹ Учені, особливо філософи та соціологи, досить переконливо з теоретичної точки зору обґрунтували соціально однорідний тип радянського народу, а історики вишукували позитивні факти про його оптимістичний розвиток, інтернаціоналістику та патріотичний пафос епохи будівників суспільства розвиненого соціалізму.

Соціальна історія майже не досліджувалася, тому що її замінила історія класів - експлуататорів та експлуатованих. Якщо йшлося про селян та робітників дореволюційного суспільства, то обов'язково висвітлювалося їхнє злиденне життя, сповнене відчаю і ненависті до самодержавства. Період радянської історії подавали, яскраво наголошуючи на перевагах соціалістичного ладу перед капіталістичним. Справжнє повсякденне життя соціальних груп, особливо упродовж 30-х рр., залишалося поза увагою істориків, а деякі проблеми (страйки робітників, репресії, голод, позаекономічний примус, жалюгідне матеріальне становлення народу, відсутність належних умов життя тощо) належали до розряду заборонених.

Крах тоталітарної системи, котрий припадає на початок 1990-х рр., пожвавив пізнавальний інтерес до історичної минувшини, відтак науковці почали з'ясовувати трагічні факти і явища нашої історії (репресії, голодомори), нехтуючи особливостями повсякденного життя великих соціально-професійних груп населення. Досить активно досліджувалася кооперація як організаційна система і форма захисту соціально-економічних інтересів дрібних товаровиробників, з'явилося декілька цікавих і ґрунтовних праць з питань становлення приватного підприємства в роки НЕПу. Соціальна проблематика, яку дослідники ототожнювали з позитивним аспектом функціонування радянської політичної системи, набула ознак неофіційного табу, другорядності і меншовартості. Отже, становлення і функціонування системи соціального забезпечення в українському суспільстві, яке мало близько 30 млн. населення, втратило актуальність.

Усунення політико-економічних підвалин тоталітаризму цілком об'єктивно вирізило проблему взаємин держави і суспільства, влади та соціальних груп. Формування громадського суспільства - це насамперед зміцнення соціальних гарантій (демократичних свобод, прав, належного матеріального забезпечення пільг за досягнення перед суспільством, екологічної безпеки, здобуття освіти, надання різних послуг, медичного обслуговування тощо). Проблема соціального забезпечення вічна, допоки існуватиме людство, тому історичний досвід його системного запровадження має науково-практичне значення.

Основними політичними гаслами обох революцій – російської (лютий - березень